אלקנה שרלו

למען כבוד שמך

על מצוות כיבוד הורים וכבוד שמים

פתיחה
פרק א – כיבוד הורים: מעשה וכוונה, מעמד בן ומעמד אב
פרק ב – מזמור לאסף
פרק ג – דרשת אבימי על "מזמור לאסף" - הצעות הפרשנים
א. שיטת רש"י
ב. שיטת תוספות
ג. שיטת הבן יהוידע
ד. שיטת הפני יהושע והרב ראובן מרגליות
פרק ד – דרשת אבימי על "מזמור לאסף" - הצעה נוספת

פתיחה

עניינו של המאמר הוא בגילוי אחד ממניעי קיום מצוות כיבוד-הורים הבסיסיים ביותר. טעמיה של המצווה הנכבדה הזו פשוטים ומוכרים[1] ולא באנו לדון בהם, אלא כאמור במניע ההתנהגותי העומד בבסיסם. תוך כדי העיון יתברר גם הקשר האמיץ שבין כבוד ההורים לכבוד שמים[2].

נפרוש את צעדי המאמר: נצא לדרך בפרק הראשון מתוך עיון ברצף אגדתות ממסכת קידושין, המתארות קיום מצוות כיבוד הורים. אחת מהאגדתות מפנה את תשומת לבנו למזמור מספר תהילים, ועל כן בפרק השני של המאמר נעיין במזמור. בפרק השלישי נבקש לעמוד על הטעם שמצאו הפרשנים לקשר שבין האגדה למזמור, נציג את השיטות השונות, ונעיר בקצרה על קשרים אלו. בפרק הרביעי והאחרון של המאמר נציע רעיון נוסף להבנת

---

[1] ניתן לעיין בספר החינוך על מצווה זו. מאמר מסכם בנושא נמצא בספר "אדם וביתו" מכתבי הגרי"ד סולובייצ'יק – "כיבוד הורים ומוראם" (עמ' 119-141), במהלך מאמרנו נשלב קטעים מדבריו אלו.

[2] המימרות המרכזיות על החיבור שבין כבוד ההורים לכבוד ה' מרוכזות במסכת קידושין דף ל' ע"ב ואילך.

הקשר שבין האגדה למזמור, ומתוך הבנה זו יתגלה לנו, אי"ה, שורשו העמוק של הרגש העומד ביסוד מצוות כיבוד הורים וכבוד שמיים.

פרק א – כיבוד הורים: מעשה וכוונה, מעמד בן ומעמד אב

בפרק זה נתבונן ברצף אגדתות העוסקות בקיום מצוות כיבוד הורים של אבימי בן ר' אבהו[3] (קידושין לא):

תני אבימי בריה דרבי אבהו: יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם,
ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא.
אמר רבי אבהו: כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד.
חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו,
וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא,
רהיט ואזיל ופתח ליה,
ואמר אין! אין! עד דמטאי התם.
יומא חד, אמר ליה: אשקיין מיא.
אדאייתי ליה
נמנם.
גחין קאי עליה עד דאיתער.
איסתייעא מילתיה, ודרש אבימי "מזמור לאסף"

{תרגום:
שנה אבימי בנו של רבי אבהו: יש מאכיל לאביו פסיונים וטורדו מן העולם,
ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא.

אמר רבי אבהו: כגון אבימי בני קיים מצות כיבוד.

---

[3] ר' אבהו – דור שני \ שלישי לאמוראי ארץ ישראל, תלמידו של ר' יוחנן, חכם גדול, צדיק וחסיד בעל מידות, מנהיג תקיף ומכובד ועשיר מופלג, זכה לאריכות ימים ומקום מושבו בקיסרין. התמודד נחרצות כנגד המינים ופעל רבות כנגד גזרות המלכות. אבימי בנו - דור רביעי לאמוראי ארץ ישראל, כנראה שהיה בבחינת "תנא" בישיבת ארץ ישראל, גם הוא עשיר מופלג.

חמשה בנים סמוכים להוראה היו לו לאבימי בחיי אביו,
וכאשר היה בא רבי אבהו וקורא בפתח הדלת,
היה אבימי רץ והולך ופותח לו,
ואומר כן! כן! עד שמגיע לשם.

יום אחד, אמר לו (רבי אבהו לאבימי): השקני מים.
עד שהביא לו את המים –
נרדם (רבי אבהו).
היה אבימי גוחן ועומד על גביו עד שהתעורר.
הסתייע הדבר, ודרש אבימי "מזמור לאסף"}.

רצף סיפורים משפחתי זה מצוי בתוך הדיון הנרחב בגמרא על ערכה וקיומה של מצוות כיבוד הורים, בסמוך לאגדתות וסיפורי חכמים נוספים. שלושה חלקים ב"דרמה" המשפחתית של משפחת רבי אבהו. הפתיחה היא במימרא של אבימי על תוכן קיום מצוות כיבוד הורים, ושני החלקים הבאים מתארים בשתי תמונות את כיבוד ההורים של אבימי. מבנה זה מכוון אותנו לשאול מה בשתי התמונות הסיפוריות על אבימי נותן ביטוי נאמן למימרא שלו (בבחינת "נאה דורש ונאה מקיים"), וכן מה מוסיפה לנו התמונה השנייה על זו הראשונה.

ראשית נברר מהו תורף דברי אבימי, על המאכיל אביו פסיוני[4] מול המטחינו בריחיים. נראה שמימרא זו שייכת לדיון החשוב בדבר היחס שבין מעשה המצווה החיצוני-מסגרתי לבין כוונתו הפנימית של עושה המצווה. בדוגמא שלנו – קיים דיסוננס בין הוצאה ממונית נכבדה ליחס רגשי מזעזע ולהיפך. אין ספק שבמצוות כיבוד הורים יש מקום נרחב ביותר למבחן העשייה החיצונית - שכן סוף סוף ניצבת היא על יחסים גלויים שבין בני אדם. בדוגמא בהירה מוסר לנו אבימי את המסר, שמצוות כיבוד הורים לא חסרה גם את המימד הפנימי (אולי אף הנסתר מעיני ההורה - אמנם היחס הרגשי מופיע במעשה שלנו בביטוי חיצוני וגלוי), ואף מעמידה למבחן את המתחולל בתוך נפשו של הבן המכבד.

מימרא זו שבבבלי מתבארת היטב על פי מקבילתה שבירושלמי (קידושין א,ז), ומובאת ברש"י על אתר:

ובגמרת ירושלמי גרס - מעשה בשניהם, מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה? אמר לו סבא מה איכפת לך טחון ואכול!

[4] פסיוני – עוף שנחשב למעדן יוקרתי. יש שגורסים – פטומות במקום פסיוני, כלומר עוף מפוטם.

כלומר לעוס ואכול, הראהו שקשה לו[5]. ושוב מעשה באחד שהיה טוחן בריחיים, והיה לו אב זקן, ושלח המלך בשביל אביו לבא לעבודת המלך. אמר לו בנו אבא טחון ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה[6].

בעזרת הדוגמא של הפסיוני מול הריחיים מלמד אותנו אבימי שמרכז הכובד של קיום מצוות כיבוד הורים נמצא במישור הדאגה לכבוד ההורה, והיא האמורה ללוות את המעשה החיצוני גם אם הוא "מאכילו פסיוני", והיא הנותנת תוקף לקיום המצווה גם אם הוא "מטחינו בריחיים". שכרה של מצווה זו מפורש בכתוב "למען יארֻכון ימיך על האדמה", ומוסיף אבימי שאף מביאה לחיי העולם הבא[7], וחלילה בעשיית ההיפך נטרדים מהעולם הזה ומהבא. במימרא של אבימי השכר והעונש ניתנים להתפרש כתרתי משמע – על הבן המכבד או המזלזל ועל האב הזוכה לכיבוד או לחרפה, כדי לציין באופן הברור את הניגוד בין שלמות הטוב והראוי מול חסרון הגרוע והדחוי.

על מקומם של שני מישורים אלו במצוות כיבוד הורים מרחיב הגרי"ד סולובייצ'יק[8]:

שני מרכיבים יש לצו כיבוד הורים ומוראם: מעשה המופנה כלפי חוץ, וחוויה המופנית פנימה. באשר למעשה המוחצן פיתחה ההלכה מערכת נורמטיבית וטכניקה של התנהגות הולמת מצד הילדים כלפי הוריהם. אלה מציגות סטנדרטים קבועים ומחייבים של התנהגות נאותה, אשר הבן או הבת חייבים לציית להם. הנורמה שעניינה המעשה החיצוני מתממשת כאשר התנהגותו של האדם תואמת את קני המידה ההלכתיים הפורמאליים. אם המעשה הוא נכון מבחינה חוקית, אזי יש לראותו כמעשה המגשים את הנורמות של כיבוד ההורים ומוראם...
ובאשר לחוויה המופנית כלפי פנים: כאן מתעלים כיבוד ההורים ומוראם מרמת המשמעת הטכנית-מעשית אל רמת החוויה. יסוד חדש מוזרק לתוך המעשה – המוטיבאציה, עמדה פנימית המביאה את האדם לפעולה, הלוך נפש הממלא את האדם כל כולו. המעשה הופך לאמצעי שדרכו מתבטאת החוויה... הרצון הטוב

---

[5] בירושלמי הנוסח בוטה יותר – "סבא סבא ואכול ואדיש (ושתוק) דכלבייא אכלין ומדשין"

[6] א - בירושלמי הנוסח מרגש יותר - "אמר לו: אבא, עול וטחון תחתי, אין מטת מבזייה טב לי אנא ולא את, אין מטת מילקי טב לי אנא ולא את" (אם יגיע בזיון טוב שיבזו אותי ולא אותך, אם יגיעו מלקות טוב שילקו אותי ולא אותך).

ב – בשני המקרים הבן פונה לאביו ואומר לו "טחון".

[7] סמך לדברים במשנה (פאה א,א): "אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא: כיבוד אב ואם...".

[8] בראש מאמרו המוזכר בהערה 1 לעיל – עמודים 119-122, בשל חשיבות דבריו נביאם (בדילוגים).

נעשה מוחצן, תשוקה אצילה מתרגמת לעשייה...וכל חיצוניותו של האדם אומרת נפש נלהבת הגלויה לעין כל... במישור זה של כיבוד ההורים הופך המעשה לאמצעי שדרכו משמיעה את קולה מחויבותו הפנימית של הילד כלפי הוריו, וכך נעשית מערכת יחסים פורמאלית לזיקה מלאה...
עלינו לקבוע כי שני היבטים אלה, המוחצן והמופנם, אינם תלויים זה בזה...9 ההלכה אימצה לעצמה גישה סובלנית כלפי כל אותם אנשים. המימוש המושלם של כיבוד הורים ומוראם יכול, כמובן, להיעשות רק כאשר המעשה החיצוני והחוויה הפנימית, המוחצן והמופנם, משלימים זה את זה... חובת כיבוד הורים ומוראם נעה ונדה, כמו פונקציות מתמטיות מסוימות, בין הגבול המקסימאלי לזה המינימאלי...

אמנם בהתאם לדברי הגרי"ד הללו לא ניתן לומר שהבן הזורק פסיונים בפני אביו מנוער לחלוטין מבחינה הלכתית מקיום משהו ממצוות כיבוד הורים (שהרי הוא מאכיל את אביו ומשרתו בכך), אולם מה רב המרחק בין מעשיו לבין מגמת והדרכת התורה!
נסכם ונאמר: נקודת המוצא בשיפוט התנהגות הבנים היא שלכאורה אין דבר העומד מול הפסיונים הטובים, וברור שבן המאכיל אביו פסיונים מקיים מצוות כיבוד בהידור רב (יש לזכור את ההקשר - בכל הסיפורים ברקע מחפשים אחרי מעשה כיבוד ההורים המושלם) ואילו הבן המעביד את אביו בריחיים אוי לו ואבוי לאביו. אבימי מהפך הנחה זו מתוך מיקוד תשומת הלב לא במעשה החיצוני כי אם במישור הפנימי, לא בהשקעה הכספית שבכיבוד[10] כי אם בהשקעה הרגשית שבמעשה.

החלק השני של האגדה מראה לנו תמונה ראשונה של קיום מצוות כיבוד הורים ע"י אבימי. הוא נפתח בעדות של האב על מעשי בנו, שהנה הוא מקיים מצוות כיבוד (ונזכיר שוב שזה ההקשר הכללי בגמרא – חיפוש הכיבוד המושלם ועדויות ההורים על מעשי בניהם), וודאי על פי מה שאבימי בנו אמר קודם לכן. כך גם המימרא מציגה את דברי ר' אבהו כמשלימה למימרא של אבימי בנו: " תני אבימי בריה דרבי אבהו \ אמר רבי אבהו כגון אבימי **ברי** - קיים מצות כיבוד".
אמנם אין אבימי מטחין לאביו בריחיים מתוך דאגה לשלומו, אבל אפילו מעשה פשוט כמו לפתוח את הדלת בעצמו, למרות שהנכדים יכולים לעשות זאת[11], מספיק להראות על כיבוד

---

[9] כאן מרחיב הגרי"ד בדוגמאות לפערים שונים בין המישורים בהתנהגויות של אנשים שונים.

[10] אולי יש להזכיר בהקשר זה שמשפחת ר' אבהו ואבימי בנו היו עשירים מופלגים.

[11] פירש רש"י שם: "ואפילו הכי כי הוה קרי ר' אבהו אבבא היה אבימי רץ ופותח לו ואינו מניח לאחד מבניו לילך", וכן במהרש"א.

הורים נהדר. הדגש באירוע פתיחת דלת מושם על הכוונה המלווה את המעשה, שעיקרה דאגה לכבוד האב לשמה[12]. האב עומד בחוץ מבקש להיכנס פנימה, ובנו מכניסו פנימה ע״י הוצאה לפועל חיצוני את רגשות לבבו הכמוסים בפנים. הפרטים הנוספים שמספרים לנו בתיאור מעשה פתיחת הדלת מחזקים ידיעה זו, כגון: הריצה, האמירה ״כן כן״ כדי שלא יחשוב האבא שמתעלמים ממנו ולרגע לא ירגיש זנוח ונטוש והדגשת נוכחות הבנים הבוגרים שבבית.

על פי הסיפור הראשון האב ר׳ אבהו שם לב ויודע בדאגת בנו לכבודו, אולם אם הדגש המבוקש הוא על המתחולל בתוך הבן, הרי שאין כמו הסיפור השני לתאר זאת. האב ישן ולא יודע כלל שהבן עומד על גביו כל זמן נמנומו. הבן עומד על גביו למרות שהיה בפשטות יכול להניח את הכוס ואין אביו יודע כלל שהנה בנו דואג לו ומכבדו. מדוע נשאר אבימי גוחן על אביו והכוס בידו? אין זאת אלא שאכפת לו מכבוד אביו גם בעת שישן, ומעוניין שברגע שאביו יתעורר מיד יגיש לו את הכוס. אולי אפשר להוסיף ולומר, שאם האב יתעורר ולא יראה את אבימי לידו עם הכוס ייתכן שיתבייש בפני בנו שנרדם לאחר שהזמין שתייה, ועל כן נשאר גוחן עליו בתנוחת הבאת הכוס כדי שלא יתבייש. העמידה על גבי האב הישן אף מתארת דאגה בכל מצב, גם ללא סיבה מעשית הנראית לעין. כך שלפנינו דאגה רבה לכבוד האב היוצאת מתוך פנים לב הבן ובאה לידי ביטוי חיצוני מינורי לכאורה, וזה מה שבא אבימי ללמדנו.

העמידה של אבימי על גבי אביו הישן בוודאי העמידה אותו במצב לא מוכר, שכן מורגל הוא ויודע בעבודת אב ער אך כיצד מתנהגים בכבוד אב ישן לא ידע עד הרגע בו נקלע למצב זה[13]. עמידתו על גבי אביו (בבחינת ׳נתקלת!׳), יכולה אף להתפרש כמצב ביניים של התלבטות בין להעיר את האב לבין להניח את הכוס בצד, ועמידתו לאורך הזמן (אם קצר ואם ארוך) אפשרה לו להרהר במשמעות המצווה, ונמצאה לו דרשה על מזמור לאסף...

נציג עתה כיוון משלים בהבנת רצף האירועים[14]. בהתבוננות נוספת על יחסי אבימי ואביו מתגלה כבוד האב ע״י ויתור של הבן על כבודו ועל מעמדו ומרוץ חייו, וניסיון כנה להיות מותאם למצבו של האב הזקן - ובזה לכבדו.

---

[12] וכך אומר הבן-יהוידע (על אתר): ״קשה מאי רבותיה בדבר זה, שהולך לפתוח הדלת לאביו? אלא דאין כוונתו לשבחו בשיעור הכיבוד, אלא כוונתו לשבחו שהיה עושה מצוות כיבוד לשמה... והיה רץ וקורא אין אין ובזה ניכר שהיה עושה לכבוד אביו (ולא שהיה רץ לצורך עצמו ואגב כך פתח לאביו)... ובעת שהיה רץ היה מחשב במצווה זו וגם מדבר בפיו, נמצא מקיים המצווה במחשבה, דיבור ומעשה בבת אחת״.

[13] ואם בשנת אב עסקינן, ראוי להצביע על ההשוואה למעשה המפורסם בדמא בן נתינה (קידושין לא ע״א) שגם הוא סובב על כיבוד אב בעת שנתו, אמנם בביטוי הפשוט ביותר של קיום המצווה – ״ששש! לא להעיר את אבא״

[14] על כיוון זה העמידני הרב אבי בלידשטיין, ותודתי נתונה לו.

השפלת האב ע"י הבן המאכילו פסיוני, מבטאת פתרון נאלח להתמודדות מול 'חטטנות' פתאומית של אב זקן בפעולותיו של בנו – "מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו - מאין לך כל אלה? אמר לו - סבא מה איכפת לך?! טחון ואכול!". למול זה - דאגת הבן לאביו והחלפתו בעבודת המלך מצביעה על בחירה של הבן להכניס עצמו תחת אביו ולשעבד עצמו למלך, ולהשאיר את אביו בביתו במקומו.

באירוע פתיחת הדלת, אבימי רץ לפתוח את הדלת לאביו הזקן, ובזה מראה הוא מוכנות לעזוב את עיסוקו ומצבו ברגע הישמע הדפיקה ולהתבטל לקצב חייו של אביו שרצונו להיכנס, ואולי אף קשה לו לעמוד בחוץ הרבה זמן. בנוסף, מראה הוא מוכנות לעזוב את מעמדו כאבא לבנים סמוכים ועוד בנוכחותם, למען כבוד אביו. הריצה הבהולה וקריאת 'כן כן' נותנת תחושה לאב שהנה הוא במוקד דאגת הבית כולו, והנהו מוערך ומכובד.

המתח שבין קצבי החיים השונים של אבימי ושל אביו בא לידי שיא באירוע האב הישן. בסיפור השינה המקביל בביתו של דמא בן נתינה – נרדם האב על מפתח התיבה, ובזה משבש הוא את מהלך החיים התקין של הבית. גדולת מעשה כיבוד ההורים של דמא בנו מתבטאת בכך, שמקבל הוא שיבוש זה ולא מעיר את אביו[15]. במעשה רבי אבהו ואבימי אין השינה של האב משבשת את חיי הבית, ואדרבה – כשהאב ישן ובנו ער, יכול הבן לחיות את קצב חייו בשחרור מאחריות לכבוד חיי האב הזקן, ואינו מוגבל למקומו ולמעמדו של האב כלל וכלל. סיפור הירדמותו בעת בקשת כוס המים מבטאת את צעידתו של האב בקצב הזקנה המוכרח – הרי הוא הולך ומזדקן, מתנתק מהסביבה, נהיה סנילי ובהתאמה מאבד הוא בוודאי את כבודו והערכתו בבית. והנה אבימי לא מוותר על כבוד אביו – ומתאים את עצמו למצבו של אביו. אבימי נכנס לתחום חייו של אביו ו'נרדם' גם הוא על עמדו כשכוס המים בידו, כשם שאביו נרדם כשבקשת כוס המים בפיו. בזאת מראה אבימי שכבודו של אבא חשוב לא רק כשיכול הוא לשבש את קצב החיים בבית, אלא אף במצב שניתן בקלות להתעלם מאבא ולהניח את כוסו בצד ולהמשיך בקצב החיים הצעיר, בוחר אבימי להתאים עצמו לאב וכך לשמור על כבודו – על חייו. בעת היות אבימי מותאם ומזדהה עם אביו, זוכה הוא לדרוש מזמור לאסף.

כדי לעמוד על דרשת אבימי ל"מזמור לאסף" נעבור לפרק הבא, בו נלמד על המזמור.

---

[15] כך גם נהג דמא בקשר לאמו שהכלימה אותו ברבים ופגעה במעמדו (קידושין לא ע"א): "פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה".

פרק ב – מזמור לאסף.

כזכור, בעת היות אבימי גוחן ועומד על גבי אביו הישן וכוס מים בידו, הסתייע הדבר ודרש "מזמור לאסף". ההבנה הפשוטה במפרשים היא, שהכוונה למזמור ע"ט בתהילים[16]:

א. מִזְמוֹר לְאָסָף, אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלִַם לְעִיִּים:

ב. נָתְנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ אָרֶץ:

ג. שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וְאֵין קוֹבֵר:

ד. הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ:

ה. עַד מָה ה' תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ אֵשׁ קִנְאָתֶךָ:

ו. שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ:

ז. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ:

ח. אַל תִּזְכָּר לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד:

ט. עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

י. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:

יא. תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֲנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה:

יב. וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי:

יג. וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:

תוכנו של המזמור ברור[17] - פנייה בקריאה נואשת לקב"ה בעקבות צרה נוראה של הרס עיר והרג אנשים, ובפשטות מדובר בחורבן בית המקדש הראשון ובשואה הנוראה שהתחוללה

---

[16] הנוסח ב"עין יעקב" ברור יותר – "ודרש אבימי מזמור לאסף א-לוהים באו גויים". אמנם יש מפרשים שסוברים שהכוונה למזמור אחר, ונדון בשיטתם בפרק השלישי של המאמר.

[17] העיון במזמור לא ירד לפרטי פרושי פסוקיו, אלא יבקש להציג את הרעיון הכללי העולה ממנו מתוך שימת לב למבנהו.

אז[18]. אמנם אפשר לומר שקינה זו מזכירה בתוכה אף אירועי חורבן ופורענויות קודמים, ובאה כמסכמת את צערי פורענויות ימי בית ראשון בכללם[19].

מבנה המזמור מורכב במקצת - בתחילת המזמור, פסוקים א-ד, מתוארת הפורענות במציאות הנראית, ומתוך כך באות הפניות השונות לקב"ה: על כעסו (ה), תביעת פורענות לגויים ונימוקה עמה (ו-ז), תחינת עזרה והצלה וכפרת חטאים (ח-ט), בקשה לנקמה (י), בקשת קבלת התפילה ופדות (יא) ותביעה לפורענות לגויים (יב). סיום המזמור בהבטחת הודאה לעולם של ישראל בניגוד כמובן לחירופי הגויים (יג). ניתן לראות בפסוקים אלו שילוב בין ההתייחסות למצבם של ישראל לבין בקשת נקמה על הגויים המחריבים – בזמנים עבר הווה ועתיד.

הפורענות מתוארת בפסוקים הראשונים כפגיעה שבאה מבחוץ - באו גויים, פוגעת במוקד הפנימי ויוצאת חזרה מהמרכז כלפי הסובב – חורבן המקדש והעיר (א), ההרוגים מסביב לחורבות (ב-ג), חרפת הגוים שמסביב (ד). נדמה שתאור זה בא כביטוי שלילי וכואב לעובדת מהותו של בית המקדש שהינו כטבור תבל וכפסגת הקדושה העולמית, כאומר – כאשר פוגעים בנקודת הקודש הפנימית, החורבן מתרחב במעגלים מעגלים החוצה[20].

נציין שיש הבדל בין התיאורים בפסוקים א-ג שבאים כתיאור חיצוני בגוף שלישי, אל מול החרפה הנגרמת מכך המתוארת בפסוק ד כהרגשה פנימית בגוף ראשון - ואפשר להסביר זאת לאור העובדה שעומד המשורר ומתאר את המוות וההרס שהיה ומתוך כך באה החרפה שהוא עצמו חווה כאסיר.

עוד נציין, שבפסוקים א-ג משתלבים תיאורי חורבן העיר עם הרג האנשים בסגנון ספרותי דומה – שתי הזכרות מקבילות והשלישית בעניין ירושלים: נחלתך, היכל קדשך, ירושלים (א); נבלת עבדיך, בשר חסידיך, דמם סביבות ירושלים (ב). גם שילוב זה בא בשיקוף שלילי לדמותה המקורית והחיובית של ירושלים המחברת עיר ואנשים, על פי מזמור קכב בתהילים: "שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך. יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך. למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. למען בית ה' א-להינו אבקשה טוב לך". במזמורנו – במקום ארמונות שלווים וכך גם האנשים האוהבים שבה, מדמים את הגופות הפזורות באין קובר

---

[18] א - על פי פסוק י"א אפשר להניח שהמזמור נכתב בעת שהמשורר הלוי מבני אסף היה נתון בשלשלאות במחנה השבויים או בדרך לבבל = אסיר (כתיאור בירמיהו מ). נצרף לכך אף את הפנייה על הגויים הסובבים שהשתתפו בחורבן עצמו וגם ששהו במחנה השבויים כסוחרי עבדים וכצוחקים על משבתיה.

ב – על פי מסכת סופרים, מזמור זה נאמר כ"שיר של יום" בימי הצומות.

[19] עוד נראה שהמזמור כולו מתייחס אף לשעבוד מצרים ולנפלאות נסי היציאה, מתוך השוואה מצערת מחד, ותפילה לגאולה מאידך.

[20] וכך כתבנו והרחבנו במאמרי "בירושלים תנוחמו" מישרים ב, עמ' 297-363.

לעיי החורבות והמפולות. מתיאור החורבן בירושלים וסביבותיה עוברים לסביבה הרחוקה יותר – הלעג והקלס בגויים (ד)[21].

פסוק ה הינו פסוק זעקה על כעס ה׳: "עד מה ה׳ תאנף לנצח תבער כמו אש קנאתך", הבא הן כביטוי רגשי הפורץ אל מול נוראות החורבן שתוארו (א-ד), והן ככותרת לפסוקי התפילה כתוצאה מהחורבן (ו-יג). פסוקי התפילה משלבים לסירוגין דרישה מה׳ לעשות דין ונקמה בגויים ובקשת ישועה לישראל בשלושה צמדים עוקבים: ו-ז \ ח-ט; י \ יא; והסיום משולב גם הוא: יב \ יג. יחד עם הזרימה וההתפתחות ההגיונית שבין כל פסוק לזה שלאחריו, אפשר למצוא השלמה ניגודית בין כל צמד בשלושת הצמדים הנ"ל:

<u>פסוקים ו-ז / ח-ט</u>: החמה תותך על הגויים שלא יודעים את שם ה׳ ולא קוראים בשמו, כי הם גרמו לפגיעה אנושה ביעקב \ הרחמים (שבישועה ובכפרה) יושפעו על ישראל למען שם ה׳ כי הם דלים ואומללים, והם אלו המכירים את שם אלוהי ישעם. מול הגויים שלא קוראים בשם ה׳ (ופוגעים הן ביעקב והן בנוהו) פונים ישראל בבקשת ישועה ועזרה מתוך הכרה שה׳ הוא "אלהי ישענו", ומהר יקדמונו רחמיך.

<u>פסוקים י / יא</u>: שם ה׳ יודע בגויים בנקמה על הדם השפוך \ גודל זרוע ה׳ (הפודה את ישראל עוד ממצרים ונוקמת בגויים) תפדה את האסירים הנואקים והעומדים למיתה (לשפיכת דמם).

<u>פסוקים יב / יג</u>: הגויים השכנים הרעים והמחרפים יבואו על עונשם שבעתיים (וכך יאבדו לנצח) \ ישראל, עמך וצאנך, יישארו לעולם ולדר ודר להודות ולספר לך תהילה. פסוק יג מהווה הן את הצמד הישראלי המנוגד לפסוק יב, והן סיום למזמור כולו, כהבטחה היוצאת ממנו. ההבטחה של עם ישראל קשורה למכנה המשותף העולה מהשוואת פסוקי הצמדים הנזכרים לעיל, שהוא הכרת שם ה׳ בעולם, המופיע במזמור כהבדל שבין המכירים בה׳ והקוראים בשמו לעומת המחרפים הפוגעים.

במבט נוסף על המזמור אפשר להבחין שהוא נחלק לשתי מחציות שוות[22]: פסוקים א-ז \ פסוקים ח-יג. נושאה של המחצית הראשונה הוא החורבן והפגיעה בירושלים ובישראל - חרפת יעקב ונוהו, ואילו במחצית השנייה מתרגמת פגיעת הגויים ביעקב ובנוהו לכלל פגיעה בשם ה׳ א-להי ישראל. אמנם בשתי המחציות נזכרות הן הפגיעה בישראל והן הפגיעה בשם ה׳, אולם אין ספק שבמחצית הראשונה הדגש הוא על הפגיעה בישראל ע"י גויים שלא קוראים בשם ה׳ (ואף בפסוק ה נדמה שהמשורר מכיר באף ה׳ שניתכה עלינו), ואילו במחצית השנייה אמנם ישראל הם הפגועים והדלים אך הסיבה להצלה היא לא מסכנותם שלהם אלא חילול שמו של ה׳ היוצא מתוך מסכנותם.

---

[21] גם כאן נמצא את מימד האנשים ומימד המקום הגיאוגרפי – חרפה לשכנינו, לעג וקלס לסביבותינו.

[22] 65 מילים במדויק בכל מחצית, כמובן ללא הכותרת 'מזמור לאסף'.

בין המחציות ישנן כמה הקבלות לשוניות, שמהמרכזיות שבהן ניתן לעמוד על משמעות המחציות: ההשוואה בין מעשה הגויים לבקשת הנקמה: "א-להים באו גויים בנחלתך... שפכו דמם כמים" (א-ג) \ "למה יאמרו הגויים איה א-להיהם...נקמת דם עבדיך השפוך" (י)[23]; מעשה הגויים בחרפת ישראל וחרפת שם ה': "היינו חרפה לשכנינו" (ד) \ "והשב לשכנינו שבעתיים... חרפתם אשר חרפוך א-דני" (יב); תחת אי ידיעת שמו יוודע שמו בנקמתו: "שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך" (ו) \ "יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך" (י). שלוש הקבלות אלו מלמדות על היחס האמור בין תוכן המחציות, הפגיעה בישראל ההופכת לפגיעה בשם ה' - חרפת האדון אדוני ישראל, ובאי ידיעת שמו – חילול שמו.

לסיכום: מתוך העיון במבנה המזמור העלינו, שאין הוא בא רק כדי לקונן על החורבן ולבקש נקמה וישועה, אלא מגלה תודעה עמוקה בהבטה על נוראות היסטוריית הדמים של עם ישראל – שעיקרה: אויבי ישראל הם אויבי ה', ומלחמת הגויים בישראל היא מלחמתם בה' א-להי ישראל[24].

ובכן, מה מצא אבימי לדרוש במזמור זה? נעבור לפרק הבא.

פרק ג – דרשת אבימי על "מזמור לאסף", הצעות הפרשנים.

לאחר שלמדנו את המזמור, נרצה לדון כעת בקשר שבין המזמור למעשה אבימי – מה במצב העמידה עם הכוס אחוזה ביד על האבא הישן, מסייע בהבנת עניין לא ברור ב"מזמור לאסף"? בפרק זה נציג את דעת הפרשנים השונים[25], ונעורר על דבריהם שאלות.

---

[23] אף בפסוק ו נמצא השורש ש.פ.כ.: "שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך", כתגובת הנקמה לפורענות המתוארת כשפיכת דמם של ישראל.

[24] תודעה זו מופיעה עוד בתנ"ך, כגון - מזמור פג בתהילים (שגם הוא שיר מזמור לאסף על פורענות קשה), תאור מלחמת עמלק וציווי מחייתו בשמות יז ודברים כה, מלחמת גוג ומגוג ביחזקאל לח-לט ועוד.

[25] הבאנו את דעתם של הפרשנים המרכזיים שמצאנו בספרים.

א. שיטת רש"י (ד"ה אסתייעא מילתא):

בעודו גחין לפניו, שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים, שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו.
ויש מפרשים שמקרא זה לבדו דרש – "מזמור לאסף א-להים באו גוים בנחלתך וגו'", קינה לאסף מיבעי ליה! ודרש כך: שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו, ומתוך כך הותיר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד. וכן הוא אומר "כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה" (איכה ד)".

נניח כעת להסבר הראשון ברש"י (עוד נשוב אליו בהמשך), ונדון בעניין המדרש שעליו נסובים דברי ה"יש מפרשים" ברש"י. מקור המדרש הוא באיכה-רבה (פרשה ד):

"מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך" - לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף! נהי לאסף! קינה לאסף! ומה אומר מזמור לאסף? אלא, משל למלך שעשה בית חופה לבנו, וסיידה וכיידה וציירה, ויצא בנו לתרבות רעה. מיד עלה המלך לחופה, וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים. ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר. אמרו לו: המלך הפך חופתו של בנו, ואת יושב ומזמר?! אמר להם: מזמר אני שהפך חופתו של בנו, ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף: הקדוש ברוך הוא החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר?! אמר להם: מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על ישראל. הדא הוא דכתיב "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה"[26].

אין ספק שמדרש זה מחפש נקודת נחמה בחורבן עצמו, ומהפך את האבל והקינה למזמור ולניגון על הצלת שארית ישראל[27]. למרות זאת יש כמובן לזכור את המציאות הנוראה של ההרג העצום של האנשים, ושפיכת הזעם והחמה גם עליהם, כפי שבאות לידי ביטוי אף במזמור עצמו. הדגשת הזמרה לקב"ה נמצאת אף בפסוק החותם את המזמור, וכך מצטרף פסוק הסיום של המזמור לפתיחתו – אנו נזמר ונודה לקב"ה גם בשעת החורבן ולדר ודר בוודאי כאשר תבוא הישועה.

---

[26] נוסח דומה במדרש תהילים עט.

[27] במאמר "בירושלים תנוחמו" במישרים ב עמ' 297-363, קשרנו בין מזמור זה לסיפור ר' עקיבא הצוחק מול השועל לעומת בכי חכמים, ושם הרחבנו במשמעות ההסתכלות ההפוכה.

לא ברור על פי מדרש זה מה הקשר למעשהו של אבימי בכבוד אביו, שכן גם אם נאמר שהמדרש מציג מערכת יחסים בתוך המשפחה, הרי מוצגת דאגת האב לבן ולא דאגת הבן לאב.

ב. שיטת תוספות (ד"ה אסתייעא מילתא):

(לאחר הבאת פירוש רש"י)... אך יש במדרש[28] שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה, משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר, והייתה מצטערת ובוכה, עד שבאה שפחת המלך לשאוב ובידה כלי של זהב, ונפל אותו כלי שם. התחילה הראשונה לשורר ואמרה: עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כדי שהוא של חרס מן הבאר שאינו נחשב, ועכשיו מי שיוציא אותו של זהב יוציא כדי עמו. כך בני קרח שהיו בלועין כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה אמרו: מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו, לכך אמר אסף מזמור שהוא ממשפחת קרח.

המהרש"א (שם) מעיר על שיטת תוספות:

לפי התוספות ניחא, משום שקיים אבימי מצוות כיבוד אב זכה להך דרשה, שדרש שאמר אסף מזמור משום כבוד בית אבותיו הבלועים, שיעלו עם השערים במהרה בימינו.

גם התוספות מחברים את המזמור לסיפור סביב דרשת כותרת המזמור "מזמור לאסף" ולא "קינה לאסף", ואף מקבלים חיזוק מהמהרש"א - שהנה אבימי שדאג לכבוד אביו דרש את הדרשה על אסף מבני קרח שדאג לכבוד אבותיו. אולם אנו נתמה על המרחק הרב שיש בין דרש המדרש לבין עוצמת תוכן המזמור, שלא בא לידי ביטוי כלל וכלל במדרש זה.

ג. שיטת הבן-יהוידע (קידושין לא ע"ב):

נראה לי בסייעתא דשמיא שייכות לדרשה זו כאן, ע"פ מה שכתב התוספות בשם המדרש דחורבן בית המקדש היה טובה לבני קרח וכ', וקשה – בשלמא קרח ובניו שהם עצמם עומדים בצרה גדולה, לכן כשראו שצמחה להם טובה בטביעת השערים

[28] תנא דבי אליהו רבה כח.

אמרו שירה, אך אסף דאינו עומד בצרה זו של אבותיו, איך מלאו לבו לומר מזמור? וקינה מבעי ליה! אך התשובה לזה כי אסף היה כבוד אבותיו חביב ואהוב לו מאוד, ובאמת אמרו גדולה אהבה שמקלקלת את השורה, לכן אמר שירה גם לעת כזאת שלא היה מן הראוי לאמרה, דחביבת ליה טובת אבותיו וכבודן, ולכן עתה שהיה אבימי עוסק בכבוד אביו אסתייעא מילתא ודרש הכתובים של מזמור שאמרו אסף בשביל כבוד אבותיו וטובתם.

ועוד נראה לי בס"ד, ע"פ הטעם דאיתא במדרש (שהביא רש"י) ששפך חמתו על עצים וכ', ואמרו במדרש על זה משל לאב עם בנו שאהב אותו, ולכן בשביל שהראה אבימי עתה אהבתו עם אביו דהוה גחין קאי עליה עד דאיתער, לכן זכה לדרוש במזמור זה דאסף המדבר בעד אהבה שיש בין האב הוא הקב"ה ובין הבן שהם ישראל.

הבן-יהוידע מתייחס בפירושו לשני המדרשים המובאים ברש"י ובתוספות סביב הבנת הכותרת, ואף מציע את הקשר בין המדרשים לסיפור – סביב מצוות כיבוד הורים ואהבת הבן לאביו והאב לבנו. ועדיין נתמה על ההתמקדות בדרשת כותרת המזמור תוך התעלמות מבקשת הקשר למזמור כולו.

ד. שיטת הפני-יהושע והרב ראובן מרגליות[29] (קידושין לא ע"ב):

פרשנים אלו טוענים שהמזמור המדובר אינו מזמור עט בדווקא, ומנסים לחפש הסבר במזמורי תהילים אחרים המיוחסים לאסף, כגון מזמור נ, עג או פב.

פרק ד – דרשת אבימי על "מזמור לאסף", הצעה נוספת.

בפרק זה, החותם את המאמר, נציע הצעה חדשה לקשר שבין מזמור עט בתהילים לסיפורי כיבוד ההורים של אבימי ולרעיון העומד מאחריהם. נעיר שבבואנו לחפש את הקשר בין המעשה למזמור אנו מניחים שתי הנחות, והנחות אלו אף באו לידי ביטוי בדברינו על דרשות הפרשנים בפרק הקודם: האחת – הדרשה של אבימי את המזמור באה לפתור קושיה ונקודה לא ברורה העולה מן המזמור (בניגוד להבנה שאבימי לא בא אלא לפרש ולהסביר את המזמור), כאשר נקודה לא ברורה זו מהותית להבנת המזמור כולו, ואינה רק פרט מפרטיו. השנייה - חייב להיות חיבור אמיץ בין תוכן הדרשה של אותו מזמור תהילים לבין מצוות כיבוד הורים בכלל, והסיטואציה של התמונה השנייה (יחד עם כל הדרמה

[29] בספרו "ניצוצי אור" על הש"ס.

המשפחתית) בפרט. דרש אבימי את דרשתו ודורשים דרשנינו את דרשותיהם, ואין מניעה כמובן מלקבל את דרשותיהם המגוונות "ולא משיבים על הדרשה", אך אנו נבקש בכל זאת למצוא קשר מעוגן, ועל כן נציע עתה הצעה חדשה שתואמת לדעתנו להנחות שהנחנו. אנו סומכים את הצעתנו על הפירוש הראשון המובא ברש"י: "שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים, שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו".

הקושי המרכזי בהבנת המזמור הוא בעצם פנייתו של המשורר בשם עם ישראל לקב"ה – עשה למען שמך!

נסביר: נדמה שהמוטיב המרכזי העולה ממזמור עט הוא הפנייה של עם ישראל כלפי הקב"ה בבקשה \ דרישה שיפעל הוא, והוא בלבד, בתגובה לחורבן הנורא ולהשלכותיו. כך בפסוקים ו, י, יב בבקשה לדון את הגויים ולנקום בהם; כך בפסוקים ח, ט ויא בבקשת שכחת עוונות ישראל, הכפרה והישועה. אמנם פנייה זו יכולה להתפרש כפנייה שגרתית בתפילה לפעולת ה', אולם התביעה מהקב"ה במזמור עט מכוונת כולה לפעולת ה' למען שמו, ללא הצגת שום פעולה מצד ישראל – לא למען נקמה, לא למען ישועה ולא למען תשובה! פעולתם של ישראל במזמור מסתכמת בתפילה עצמה ובהבטחה להודיה לדר ודר.

בעיוננו במזמור לעיל טענו שהרעיון המשמעותי של המזמור הוא בהצגת היחס ההדדי בין פגיעה בישראל לפגיעה בשם ה', אולם בעוד שהדרישה לפעולת ה' במזמור נזכרת אף נזכרת, לא נזכרת תביעה שכזו ביחס לישראל – והלא על הדדיות עומד המזמור?! חיזוק משמעותי לאי-השוויון המופיע במזמור ניתן כאשר נשים לב לייחוס שמיוחסים לקב"ה ירושלים, עם ישראל ופגיעת הגויים: נחלתך, היכל קדשך, עבדיך, חסידיך, גויים שלא ידעוך וממלכות שבשמך לא קראו. מייחוס פרטים אלו לקב"ה מתקבל הרושם שהעסק כולו הוא של הקב"ה, הוא הסובל ולא גורם הסבל, וסבלנו כלול בעסק זה, וממילא יפעל הקב"ה לבדו וניוושע אנחנו.

על הבעייתיות לכאורה שהעלנו מהמזמור נקשה: הרי פנייה זו, שיעשה ה' למען שמו, מקובלת בדברי התורה והנביאים (שחלקם משמש במפורש רקע למזמור עט), תחת הכותרת "פעולת ה' מתוך חשש לחילול שמו" – כך למשל בשירת האזינו (דברים לב):

"...אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם. לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת... כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנָחָם כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב... רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי... אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם... הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ".

ובדברי יחזקאל הנביא (פרק כ) כפזמון חוזר:

"וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם. וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם...וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' בַּעֲשׂוֹתִי אִתְּכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל..."[30].

ואם כן הדבר בפסוקים אלו ועוד, מדוע לדעתנו עניין זה מהווה קושי במזמור? אלא **שאינה דומה אמירה של ה' על עצמו ועל פעולותיו** (שבוודאי "זכותו" לעשות למען שמו) **לתביעה שלנו מהקב"ה שיעשה כן!** מאין העזות לדרוש זאת ממנו? מה על הדרישה הברורה מעצמנו לתיקון דרכינו, שנעלמת בזעקות "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ" או "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ"? זהו הקושי המדובר.

וקושי זה נפתר ע"י אבימי בעת שהיה גוחן על אביו ישן.

כפי שהעלנו לעיל – העמידה של אבימי וכוס המים בידו על גבי אביו הישן כדוגמא לכיבוד הורים מדוקדק, מבטאת את הדאגה הפנימית והבסיסית ביותר של הבן לכבודו של אביו. עוד קודם לפעולות החיצוניות – ההלכתיות כולל הרקע הרגשי לקיומן, ניצבת הדאגה העמוקה והאכפתיות היסודית של הבן לכבוד אביו שלא ייפגע[31]. הבן מבטא כבוד זה בכך שמוותר הוא על מעמדו ומתאים הוא את עצמו למצבו הפגוע של האב, מזדהה עם מצב זה ומבקש לתקנו.

מהחוויה שחווה אבימי בעת עמידתו התמוהה בשל דאגתו לכבוד אביו הישן דורש אבימי על חווית עם ישראל בעמדו מזועזע מפגיעה בכבוד אביו שבשמים. הסיטואציה של שינת האב מעלה באסוציאציה את שנתו של הקב"ה כתיאור להסתר פניו בחורבן ולצרות ישראל – כבתהילים מד: "עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח", ובכך נקשרת גם למזמור עט. לאור הסבר זה מתבאר, שהפנייה לקב"ה שיעשה הוא למען שמו ויושיענו או יכפר על חטאותינו לא מבטאת התנערות שלנו מעשייתנו ומלקיחת אחריות על תיקוננו, או גרוע מכך הרמת ידיים בייאוש, אלא מהווה ביטוי נאמן וכנה לעומק רגשותינו. אכפת לנו מכבוד

---

[30] ועוד ביחזקאל לו,טז-לח.

[31] ופוק חזי מאי עמא דבר, שמריבה בין ילדים עולה מדרגה משמעותית כאשר אחד הניצים מעז ופוגע בכבוד הוריו של יריבו, שזהו דבר שלא יסולח!

אבינו שבשמים שמתחלל בארץ, ושמים אנו את הדגש לא על מעמדנו ועל חיינו אנחנו אלא על כבוד אבא! על כן חרפתנו אנו משכנינו בפסוק ד שבמזמור הופכת לחרפת ה' בפסוק יב – ואת זאת אין אנו מסוגלים לסבול כבניו. חלקנו ההדדי לפעולת ה' בעקבות החורבן בא לידי ביטוי במזמור כזעקה לכבוד ה', שכמובן שימשך ממנו גם תיקון, כשם שהוא פועל למעננו. אין הפנייה לה' "אבינו מלכנו עשה למען שמך" באה לבטל את דרישתנו מעצמנו לתיקון, אלא באה לזעוק את זעקת הרגשתנו בדבר חילול שם שמים (שאנו בעוונותינו אחראים לו במידה רבה), ולהציב את מגמת התיקון למען שמו באהבה[32]. הרי יש לזכור ששמו של הקב"ה מופיע בעולם על ידינו, ומכאן חרפתנו – חרפתו, וכאבו - כאבנו.

רעיון עמוק זה מבוטא היטב בפעולותיו של רבן של ישראל, משה רבנו, בדבריו הכנים לקב"ה בתפילתו לכפרת חטא העגל (שמות לב,יא–יב):

"וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱ-לֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה. לָמָּה יאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרג אתָם בָּהָרִים וּלְכַלּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ".

וכן בחטא המרגלים (במדבר יד,יג–יט):

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ. וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזּאת שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה ה' וַעֲנָנְךָ עמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה. וְהֵמַתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שִׁמְעֲךָ לֵאמר. מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה' לְהָבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר... סְלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הֵנָּה"[33].

הנה לנו טענת "עשה למען שמך" מפי משה רבנו, שמבטא בכך את דאגתו העמוקה והכנה לכבוד שמים, וכמובן שמצטרפת לדאגה זו פעולה מעשית שלו למען תיקון חטאי ישראל בלקיחת אחריות והנהגה נכונה.

נסכם ונאמר: החוויה העמוקה המתגלית בפעולה המינורית שבדאגה לכבוד האב הישן מבארת את הדאגה השורשית לכבוד שמים בעת אשר נראית כשינה – הסתר פנים וחילול

---

[32] דברים אלו נושקים לדברי הרמב"ם בעניין קידוש השם או חלילה חילולו, הלכות יסודי התורה פרק ה, ודו"ק.

[33] ועוד בירמיהו יד,כ-כב; תהילים טו,א-ב.

שמו[34]. גם כשהאב ישן איננו עוזבים אותו, ודאגתנו לא מפונית כלפינו אלא כלפיו. נדמה לנו שזהו תורף דרשתו של אבימי, ומעלתו של עם ישראל המהפך קינה למזמור ומבטיח בכל מצב סבלנות של נצח לכבוד אבא: "ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודר נספר תהלתך".

[34] אפשר לראות בדברים אלו תרגום חשוב לדרישות החוזרות ונשנות בכתבי חסידות בדבר הזדהות עם צער השכינה.